

УДК 930.253.929.52(477.74)

Томазов В.В.

РІД МАВРОГОРДАТО: ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

У статті на прикладі відомого грецького роду Маврогордато, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. оселився на Півдні Російської імперії, розглядаються складні процеси соціальної адаптації представників грецьких торговельних кланів до російського суспільства. При збереженні національної самосвідомості під впливом економічних та соціокультурних факторів все ж відбуваються докорінні зміни у способі життя, напрямі діяльності, соціальній приналежності та ментальності грецької фінансово-торгівельної аристократії.

Ключові слова: Маврогордато, Хіос, рід, купець, гільдія, Південь Російської імперії, благодійництво, торгівля, спадковий почесний громадянин, соціальна адаптація, національна самоідентифікація.

Бурхливий економічний розвиток Півдня Російської імперії наприкінці XVIII – початку XIX ст., зокрема Чорноморських та Азовських портів – Одеси, Миколаєва, Таганрога, Бердянська, Маріуполя та ін. – забезпечив приток іноземного торгового капіталу. Італійські, французькі та грецькі торгові дома засновували тут свої філіали, намагаючись контролювати міжнародну торгівлю російськими товарами і, перш за все, українською пшеницею.

При цьому треба наголосити, що саме грецькі торгові дома були найпотужнішими. Вони, спираючись на значні фінансові ресурси та міжнародні зв'язки, поступово стали основними гравцями на цьому ринку. Так, на 1866 р. із двадцяти комерційних фірм, що контролювали торгівлю південноукраїнською пшеницею, десять було засновано греками [45, 59]. Однак греки займалися не тільки торгівлею, але і засновували банки, страхові товариства, підприємства, брали активну участь у земельних спекуляціях та здавали нерухомість в оренду.

Однією з найбільш впливових та заможних грецьких родин, що оселилися на Півдні Російської імперії, були вихідці з егейського острова Хіос – Маврогордато.

В Одесі мешкало кілька родин Маврогордато. Всі вони походили від спільних пращурів – Лаурента Маврогордато та Елені Массімо (XVI ст.) [47, 79]. Однією з найбільш потужних та впливових з них була родина Матвія Пантелійовича Маврогордато (бл. 1780, Хіос [47, 88] – 22 березня 1868, Одеса [39, ч. III, 122–123]) з гілки Лакана. Він був приписаний до одеської 2-ї гільдії купців та заклав основу фінансового становища для своїх наступників. Його старший син – одеський купець 1-ї гільдії Федір Матвійович (бл. 1818., Хіос [47, 94] – 16 квітня 1874., Одеса [39, ч. III, 120–121]) – був власником торгового дома «Федір Маврогордато і К^о», «... одной из наиболее уважаемых здесь (в Одесі. – *В.Т.*) торговых фирм» [3, арк. 1]. Цей дім, який був одним з провідних експортерів збіжжя за кордон [45, 59], 1869 р. став засновником Міжнародного торговельного банку, з центральним офісом у Санкт-Петербурзі та відділенням в Одесі [45, 75]. Важливим напрямком діяльності Федора Матвійовича була спекуляція земельними ділянками та спорудження прибуткових будинків. З документів відомо, що родині належали будинки на вулицях Преображенській, Московській, Військовому узвозі, Князівській, 13 та Сабанєєвому мосту, 4 [26, арк. 15 зв.; 11]. Своєю красою та багатством вирізнялася й дача Маврогордато на Французькому бульварі (майже 40 десятин) [41].

Одна з найчисельніших родин Маврогордато, що оселилася на Півдні Російської імперії, походила з гілки Нікола. Костянтин Миколайович Маврогордато (1808, Хіос – 18 листопада 1893, Ростов-на-Дону) [47, 88] зробив успішну спробу закріпитися на побережжі Азовського моря. Спочатку він оселився у місті Єйську, де був записаний як іноземний купець. 1853 р. він приписався до 3-ї гільдії купецтва м. Єйська, в якій перебував протягом трьох років. 1856 р. Костянтин, згідно з оголошеним капіталом, вступив до 1-ї гільдії та отримав право торгівлі і підприємництва без сплати мита як у м. Єйську та його порту, так і на землі Війська Кубанського, у всій Ставропольській губернії та Кавказькому краї взагалі [28, арк. 15–17 зв., 27, 47]. Він був значним судновласником, з яким було важко конкурувати [45, 93].

Вслід за Костянтином Миколайовичем у Російську імперію переїхали і його племінники. Найбільш відомий з них Миколай

Матвійович Маврогордато (бл. 1830, Константинополь [47, 87] – 27 травня 1893, Одеса [13, арк. 79 зв. – 80]). Він був одним із засновників страхової суднової компанії «Чорне море», яку очолював його тесть Ф.П. Родоканакі. Але Миколай Матвійович був і сам вдалим комерсантом: з 1882 р. був одеським 1-ї гільдії купцем і знаходився в ній безперервно 12 років, до самої смерті, справно сплачуючи відповідні купецькі повинності [30, арк. 8]. Його нащадкам в Одесі належали багатопверхові і фешенебельні будинки у Казарменому провулку, 8, на розі вулиці Грецької, 21, вулиці Рішельєвської, 10 та вулиці Грецькій, 25 [37, арк. 255]. Останній будинок добре відомий одеситам. У споруді містилися: магазин електричної арматури Р. Гейма, торговий дім «Штраус і К°», представництва ризької меблевої фірми «Лютер», кондитерської фірми «Жорж Борман», тютюнової фірми Товариство «Асмолов і К°», відділення Товариства чайної торгівлі «Брати К. і С. Попови» та інші комерційні підприємства [49].

В Таганрозі оселився двоюрідний племінник Костянтина Миколайовича Маврогордато – Стаматій Матвійович Маврогордато (30 грудня 1829, Сіра – 14 березня 1872, Таганрог) [47, 85], відомий купець, який походив з гілки Скарлаті. Його син Матвій (23 лютого 1860, Таганрог – 1941) [47, 90] був відомим банкіром: 1903–1910 рр. керував відділенням Петербурзького облікового та кредитного банку в Ростові-на-Дону, в 1910 р. очолив відділення Російсько-Азійського банку в Ростові-на-Дону та став членом правління цього банку у Санкт-Петербурзі. Матвій Маврогордато був також членом Біржового комітету в Ростові-на-Дону [34, арк. 6–6зв.].

Мешканцям м. Ростова-на-Дону добре відомий розкішний особняк родини Маврогордато на вулиці Великій Садовій, який і нині є окрасою міста. У цьому триповерховому будинку, прикрашеному по кутах баштами із шпилями, з гарними балконами, містився Московський купецький банк, друге Товариство взаємного кредиту, більярдна торгівля Е.Ф. Гоца та зубна лікарня Е. Фриланда [50].

На початку XIX ст. до Одеси прибув Пантелій Амвросійович Маврогордато, який походив, ймовірно, з гілки Вітелла. На жаль, в українських і російських архівах збереглося небагато фактів про

засновника цієї гілки Маврогордато. Відомо, що 1820 р. за пропозицією одеського градоначальника Пантелей Амвросійович був записаний в одеські міщани [4]. 11 квітня 1841 р. йому Одеським повітовим казначейством було видано свідоцтво на право торгівлі як іноземцю, що заявив «один капітал» і сплатив гільдійські повинності у розмірі 66 рублів по 3-й купецькій гільдії [8, арк. 24 зв.]. 1844 р. він продовжував торгувати за свідоцтвом одеського купця 3-ї гільдії та оголосив на 1845 р. капітал у 2 тисячі 400 рублів [6, арк. 52 зв., 254]. У 1860-х роках грецький підданий П.А. Маврогордато був уже купцем 2-ї гільдії м. Одеси [39, ч. III, 120–123]. Разом з Євстратієм Лаврентійовичем Петрококкіно, котрий також належав до хіоської аристократії, Пантелей Амвросійович володів торгівельним домом «Маврогордато, Петрококкіно і К», який здійснював експортно-імпорتنі операції у Середземномор'ї. Так, за 1836 р. фірмою було завантажено сім кораблів з пшеницею до Константинополя, п'ять – до Ліворно, один – до Трієста та 2 – до Марселя, а прийнято одне судно з Трієста, завантажене камінням-бруківкою, та одне – з Марселя, з кавою [43, 143]. Його сину – Амвросію Пантелеївичу (5 вересня 1835, Одеса [29, арк. 4] – 23 грудня 1909, Одеса [14, арк. 62 зв.–63]) – належали будинки в Одесі, по вулиці Маразліївській, 6 [10, арк. 7] і в Миколаєві, по вулиці Потьомкінській [29, арк. 1], а також хутір Пантелеївка (пізніше – Маврокордато), загальною площею 246 тисяч 540 квадратних сажнів, що знаходився на одеській міській землі при Хаджибейському лимані. 1901 р. володіння було поділене на 128 ділянок та підготовлено до розпродажу. Спекуляції земельними ділянками, та ще і розташованими в такому місці, без сумніву, приносили значний прибуток [9; 10; 12].

Вихідці з острова Хіос, до яких належали і Маврогордато, були постійними партнерами один одного по бізнесу. Яскраво ці зв'язки демонструються документами. У нотаріальних записках, що зберігаються в архіві Міської центральної історичної бібліотеки Хіоса «Кораїс», ми читаємо: 1878 р. мешканець Хіоса Дімітріс Маврогордатос був довіреною особою Франгоса Петрококкіноса під час перебування останнього у від'їзді [1]. У Державному архіві Одеської області знаходиться звернення до Одеської міської думи від одеського купця 3-ї гільдії Пантелія Маврогордато з проханням

видати його двоюрідному брату одеському міщанину Євстратію Петрококкіно, що знаходився на той час у «закордонному місті Смірні», документ про російське підданство його батька – Лоїза (Лаврентія) Петрококкіно [5, арк. 19–19зв.]. Більшість торговельних та банківських домов хіосців будувалась на принципах споріднення. Це, звичайно, визначало їхню матримоніальну політику.

Наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Маврогордато вступали в традиційні для своєї етносоціальної групи шлюби – з представниками споріднених з ними хінських родів. Наприклад, Федір Маврогордато з гілки Лакана, власник однойменного торговельного будинку, 1846 р. у Ліворно одружився з Євгенією (Жені) Матвіївною Маврогордато, яка також походила з гілки Лакана [47, 94]. Матір'ю нареченої була Аргіро Павлівна Родоканакі, рідна сестра впливового одеського купця Федора Павловича Родоканакі. Дід Євгенії Матвіївни – Георгій Маврогордато – та дід Федора Матвійовича – Пантелей Маврогордато – були рідними братами, таким чином наречені доводилися один одному троюрідними братом і сестрою [47, 83, 84, 88, 94]. До того ж рідна сестра Федора Матвійовича – Катерина Матвіївна Маврогордато – стала дружиною двоюрідного брата нареченої – петербурзького купця Федора Пандійовича Родоканакі [39, ч. II, 172–173]. Інший відомий одеський купець – Микола Матвійович Маврогордато з гілки Никола, троюрідний брат Федора Матвійовича – одружився з Аріадною Федорівною Родоканакі, дочкою все того ж Федора Павловича Родоканакі [39, ч. III 122–123].

Хіосці користувалися величезним впливом у грецьких громадах причорноморських і приазовських міст, надаючи значну благодійну допомогу своїм співвітчизникам, грецьким громадським, освітнім та культурним установам. Маврогордато не були винятком.

Ініціаторами створення та членами Правління Одеського грецького благодійного товариства були Матвій Федорович Маврогордато [16, 42–44], Микола Матвійович Маврогордато [16, арк. 6] та його син Матвій Миколайович [35, арк. 266–267], Петро Амвросійович Маврогордато [35, арк. 266–267; 19, арк. 280–280 зв.]. Так, наприклад, у травні 1896 р. Матвій Миколайович Маврогордато

разом з одеським 2-ї гільдії купцем Стільяном Тріархі узяли на себе витрати з перебудови двоповерхового будинку, що належав Одеському грецькому благодійному товариству і розташовувався на Мало-Фонтанній дорозі. Загальний кошторис, що включав вартість матеріалів і роботи, склав 7 тисяч 100 рублів [18, арк. 33–34 зв.]. 30 червня 1900 р. Матвій Маврогордато одержав дозвіл від Херсонської духовної консисторії на спорудження власним коштом домової церкви в ім'я святителя Миколая Мерлікийського Чудотворця і святої мучениці Аріадни, небесних покровителів його батьків. Церква будувалася на ділянці землі, що належала богадільні Одеського грецького благодійного товариства та знаходилась у кінці Удільного провулка, на Мало-Фонтанній дорозі. Будівництво церкви коштувало Матвію Миколайовичу 80 тисяч рублів. Ще 7 тисяч він пожертвував на її утримання. У серпні 1902 р. церква святих Миколая і Аріадни була закінчена, освячена та внесена на баланс Одеського грецького благодійного товариства [17, арк. 141; 20, арк. 1–4; 27, арк. 11 зв.].

Маврогордато разом з іншими хіосцями фінансував видання грецьких книг: 1834 р. в Одесі було видано книгу І.Г. Пиципіу «Логічна граматика грецької мови» [45, 110], а також надавав матеріальну допомогу таємному патріотичному товариству «Філікі Етерія» [45, 29].

Один з Маврогордато – Федір Матвійович – очолював «Комітет допомоги знедоленим критським родинам» [48, 134]. Не залишалися осторонь і жінки. Катерина Матвіївна Родоканакі, дочка Федора Матвійовича Маврогордато, уславилася як філантропка та благодійниця. 1890 р. вона пожертвувала 42 тисячі рублів на будівництво двох кам'яних двоповерхових споруд на території Одеської грецької Свято-Троїцької церкви: однієї – для проживання кліру, а другої – для проведення парафіяльних заходів. Частина з цих коштів було спрямовано на реставрацію храму та його внутрішнє оздоблення, а також благоустрій садка біля церкви [46, 291].

Спочатку хіосці розглядали Російську імперію лише як тимчасове пристанище, пов'язане з їхнім бізнесом. Тому, записавшись до російських купецьких гільдій, зберігали іноземне підданство –

турецьке, французьке, британське, австрійське, пізніше грецьке. Але починаючи з середини XIX ст. поступово відбувалася їх інтеграція до російського суспільства, що проявилось у всіх сферах їх життя. Перш за все змінюються шлюбна політика – все частіше фіксуються шлюби з російськими підданими, які не належали до кола грецької торгівельно-фінансовій аристократії. 19 жовтня 1903 р. 1-ї гільдії одеський купець Матвій Миколайович Маврогордато одружився з київською купчихою Олександрою Тимофіївною Марковою [27, *арк. 11*], миколаївський 1-ї гільдії купець Амвросій Пантелейович Маврогордато 20 лютого 1891 р. вінчався з миколаївською 2-ї гільдії купчихою Олександрою Іванівною Марьєнко, дочкою дворянина лютеранина Івана Юхимовича Боссе [29, *арк. 10*], а дійсний статський радник Георгій Іванович Маврогордато 1905 р. одружився з Параскевою Костянтинівною Петровою, дочкою санкт-петербурзького спадкового почесного громадянина [32].

Наприкінці XIX ст. більшість представників хіоських кланів, таких як Родоканакі, Севастопуло, Скараманга, Петрококкіно і, звичайно, Маврогордато вже не здійснювали активної підприємницької діяльності, а жили переважно з банківських капіталів та оренди нерухомості. З одного боку це пояснювалось зміною кон'юнктури ринку – торгівля збіжжям більше не приносила надприбутків, з іншого – прагненням спадкоємців торгівельних імперій посісти у соціальній структурі Російської імперії привілейоване становище. Багато з них вступали на російську службу, як військову, так і цивільну, в тому числі і «по виборам». Вони купляли маєтки і клопоталися про отримання спадкового дворянства чи спадкового почесного громадянства, що було неможливим без прийняття російського підданства. 1851 р. російське підданство отримав єйський купець, грецький підданий Костянтин Миколайович Маврогордато [28, *арк. 15–17*], 1885 р. – син одеського 1-ї гільдії купця, грецький підданий Матвій Федорович Маврогордато [26, *арк. 5–10*], а 1889 р. – син одеського 1-ї гільдії купця грецький підданий Матвій Миколайович Маврогордато [33, *арк. 5*], клопотався про підданство грецький підданий ростовський банкір Матвій Стаматійович Маврогордато [34, *арк. 6–6 зв., 10*]. До кінця XIX ст. спадкового почесного громадянства

добилися ейський купець Костянтин Миколайович Маврогордато [28, арк. 1, 11–12, 49–50], одеський купець Федір Матвійович Маврогордато [42, 100], одеський купець Матвій Миколайович Маврогордато [30, арк. 2–8] та миколаївський купець Амвросій Пантелеймонович Маврогордато [29, арк. 1–24]. Зарахування до стану спадкових почесних громадян, як правило, здійснювалося двома шляхами: чи перебуванням впродовж 10 років у першій купецькій гільдії або 20 років у другій, чи купівлею маєтків у західних губерніях Російської імперії, оцінених не нижче, ніж у 30 тисяч рублів, зі сплатою боргів, які рахувалися за ним. Два представники роду Маврогордато, а саме Матвій Федорович з гілки Лакана [26; 31] та Матвій Миколайович з гілки Нікола [27; 33], добивалися і дворянства Російської імперії, однак тільки Матвію Федоровичу вдалося отримати позитивне рішення Сенату. Як кавалер ордену св. Володимира 4-го ст. він рішенням Дворянського депутатського зібрання Херсонської губернії від 7 серпня 1887 р. був визнаний спадковим дворянином Російської імперії та внесений до 3-ї частини Родовідної книги [26, арк. 12–13]. Це рішення було затверджено Урядовим Сенатом 5 грудня 1888 р. [26, арк. 16–17].

Практично всі нащадки різних гілок роду Маврогордато наприкінці XIX ст. відійшли від комерційних справ. Так, єдиний син Федора Матвійовича та Євгенії Матвіївни Маврогордато – Матвій Федорович (6 вересня 1848 р., Одеса [39, ч. II, 172–173] – 21 грудня 1935 р., Париж [36, 38; 37, 302]) – був, без сумніву, одним із найзаможніших людей Одеси. Він, як і його мати, жив з капіталу, що залишив його батько. У 1878 р. знаменитої фірми «Федір Маврогордато і К» вже не існувало [3, арк. 1]. Гадаємо, що вона припинила свою діяльність після смерті Ф.М. Маврогордато у 1874 р., а можливо, і раніше. 5 грудня 1874 р. Матвій Федорович і овдовіла Євгенія Матвіївна поділили майно [11, арк. 5]. Сам же Матвій Федорович 25 вересня 1873 р. вступив на службу почесним піклувальником Байрамської вчительської семінарії. 6 лютого 1876 р. молодий М. Маврогордато посів місце директора Одеського піклувального комітету при в'язниці. 31 січня 1880 р. він затверджений Міністерством внутрішніх справ Російської імперії на поточний рік піклувальником Одеської арештантської № 32 роти цивільного відомства. 16 грудня 1880 р. його призначено

почесним членом Одеського міського опікунства дитячих притулків, що належало до відомства імператриці Марії. 15 травня 1883 р. М. Маврогордато отримав чин колезького секретаря. 13 січня 1884 р. Матвій Федорович – почесний піклувальник Херсонської гімназії терміном на три роки. 29 травня 1884 р. його призначено наглядачем Одеської Стурдзівської богадільні сердобольних сестер, що належала до відомства Канцелярії Ради Імператорського людинолюбного товариства. 15 травня 1886 р. Матвій став титулярним радником. 31 січня 1887 р. М. Маврогордато призначено почесним піклувальником Одеської 2-ї гімназії Міністерства народної освіти [26, арк. 5–10]. 1897 р. М.Ф. Маврогордато – дійсний статський радник, а почесним піклувальником Одеської 2-ї гімназії залишався аж до 1904 р. [23, арк. 1–11, 130–130зв., 155].

За свою діяльність Матвій Федорович був відзначений численними нагородами. Так, 25 грудня 1874 р. за сумлінне служіння на ниві народної освіти М. Маврогордато нагороджено орденом св. Станіслава 2-го ст. 22 грудня 1876 р. він отримав подяку за благодійний внесок – 500 рублів на облаштування майстерні при Одеському в'язничному замку. 22 вересня 1878 р. Матвія відзначено темно-бронзовою медаллю на георгіївсько-олександрівській стрічці в пам'ять російсько-турецької війни 1877–1878 рр. 13 березня 1879 р. він за самовіддану діяльність на користь нужденних відзначений нагородою Російського товариства Червоного Хреста. 26 травня 1879 р. Матвій Федорович отримав імператорську подяку за невтомну людинолюбну діяльність. 22 липня 1880 р. за особливі заслуги та віддану роботу на користь Російського товариства Червоного Хреста він був нагороджений орденом св. Анни 2-го ст., а 1 січня 1887 р. – за ревну службу орденом св. Володимира 4-го ст. [26, арк. 5–10].

Інший представник роду – Матвій Миколайович Маврогордато (11 червня 1862 р., Одеса [30, арк. 10] – 28 червня 1912 р., Одеса [7, арк. 1–2]), старший син Миколи Матвійовича та Аріадни Федорівни Маврогордато – кар'єру свою розпочав у якості компаньйона в торговому домі свого дідуся «Ф.П. Родоканакі» під наглядом батька [27, арк. 4 зв.]. Разом з батьком перебував у 1-й гільдії купецтва м. Одеси з 1889 р., а після смерті Миколи Маврогордато самостійно – ще майже 18 років, аж до січня 1912 р.

[30, *арк. 6–7 зв.*]. Згодом Матвій відійшов від комерційної діяльності, жив на відсотки від банківських внесків, доходи від маєтків і оренди прибуткових будинків. М.М. Маврогордато був членом Одеського облікового банку, який очолював відомий одеський комерсант хіосець Степан Іванович Раллі [35, *арк. 135*]. Але в 1889 р. Матвій Миколайович в документах визначений як «*rantier, grand proprietaire*» – рантьє, великий власник [33, *арк. 5*]. Відійшовши від економічної діяльності, він вступив у державну службу. 18 червня 1889 р. імператорським указом його було призначено другим почесним попечителем Рішельєвської гімназії на три роки. З 27 січня 1890 р. по 30 березня 1892 р. М.М. Маврогордато був почесним доглядачем з господарської частини при Одеській духовній семінарії. З 7 лютого 1891 р. по 25 вересня 1897 р. він – почесний член Харківського губернського попечительства дитячих притулків. 18 вересня 1892 р. імператорським наказом по Міністерству народної освіти Матвій Миколайович затверджений на посаді почесного попечителя Рішельєвської гімназії на три роки, а з 10 листопада 1895 р. – знов другим опікуном тієї ж гімназії. 27 грудня 1900 р. М.М. Маврогордато за власним бажанням звільнений від служби та за вищезазначеними посадами приписаний до чиновників 5-го класу [27, *арк. 6–6 зв.*]. За свою діяльність Матвій Миколайович був нагороджений срібною медаллю на Олександрівській стрічці в пам'ять царювання імператора Олександра III [27, *арк. 6*].

Наприкінці XIX ст. Маврогордато перетворилися на великих землевласників. Так, Матвію Федоровичу належав маєток у с. Тирлівка Гайсинського повіту Подільської губернії. Його купив 1866 р. у графині Жозефіні Шембек ще його дідусь – одеський 2-ї гільдії купець Матвій Федорович Маврогордато-старший [22, *арк. 477*].

Матвій Миколайович Маврогордато 1897 р. заявив себе власником такого нерухомого майна: чотири кам'яні будинки в Одесі, 2315 десятин землі в Белецькому повіті Бессарабської губернії і 2520 десятин землі в Гайсинському повіті Подільської губернії. При цьому треба відзначити, що тільки невелика частина земель у Поділлі була придбана самим Матвієм Миколайовичем, а все інше він успадковував від батьків [27, *арк. 6*].

Амвросій Пантелейович Маврогордато та його син Петро володіли маєтком у с. Овсяниках Балтського повіту Подільської

губернії, загальною площею 997 десятин 837 сажнів землі [29, *арк. 1–2*].

Змінюються і культурні орієнтири представників роду. Зберігаючи пам'ять про своє грецьке походження, вони поступово інтегрувалися до російського культурного простору, засвоювали звички та спосіб життя російських панівних верств. Не можна не згадати Петра Амвросійовича Маврогордато (28 червня 1870 р., Миколаїв [29, *арк. 8*] – 29 березня 1948 р., Ремхїлд, Німеччина [52]), значного колекціонера, філателіста, археолога. Він власним коштом здійснював розкопки античних поселень на острові Березань, в Ольвії і Тірі, готських поховань в Гурзуфі. Значна частина знайдених ним археологічних предметів була подарована різним науковим установам. Так, 1902 р. він передав у дарунок Імператорському Ермітажу колекцію античних експонатів, знайдених при розкопках стародавнього ольвійського городища [21, *арк. 11*]. Цінною була і його власна колекція. 1905 р. в Берліні, де Петро Амвросійович переважно жив у той час, він заснував власний музей. Пристрасний колекціонер-філателіст, власник чудового зібрання українських марок, П.А. Маврогордато 1920 р. став одним із засновників Спїлки філателістів України (Берлін), а з 1931 р. – його почесним головою.

Значно змінився і напрям благодійної та меценатської діяльності представників роду Маврогордато: значні кошти жертвувалися не тільки на грецькі, але і російські культурні, освітні та громадські організації.

Так, вже неодноразово згаданий Матвій Федорович Маврогордато був членом численних благодійних товариств, покликаних полегшити життя соціально незахищених верств російського суспільства: почесним членом Одеського відділення Опікунства імператриці Марії Олександрівни про слїпих, членом Правління, а потім і почесним членом Одеського міського опікунства вправних (дитячих) притулків, Товариства для допомоги бідним м. Одеси, Одеського товариства красних мистецтв [35, *арк. 215, 219–221, 235*].

Наприклад, обїймаючи посаду шклувальника Херсонської гімназії у 1884–1887 рр., він щорічно жертвував на потреби гімназії та пансіону при нїй 1000 рублів [26, *арк. 5–10*].

Відомість надходження коштів на потреби Одеського товариства красних мистецтв за 1875–1890 рр. свідчить, що Матвій Федорович був одним з найсправніших та найщедріших його членів: вніс на діяльність товариства 50 рублів [15, *арк. 18 зв.–19*].

Матвій Федорович чимало сил віддав і Одеському товариству виправних притулків. Члени товариства, серед яких були представники найвищих чиновницьких і підприємницьких кіл Одеси, і самі жертвували значні суми на діяльність організації та намагалися знайти благодійників поза її межами. Масштаб діяльності вражає. Наприклад, за 1890 р. силами товариства було споруджено два житлових будинки для мешкання 20-ти осіб кожен, церкву (кошторис складав 14 тисяч рублів) і адміністративний будинок (кошторис – 20 тисяч рублів), де розташувалися майстерні, класи, їдальня, кухня, цейхгауз та інші господарські приміщення [2, *арк. 148–148 зв.*].

Але особливу увагу Матвій Маврогордато приділяв Одеському училищу сліпих, що знаходилося у компетенції Одеського відділення Опікунства імператриці Марії Олександрівни про сліпих. Така зацікавленість Матвія Федоровича пояснюється особистими причинами. Ще замолоду він почав сліпнути. Свою хворобу благодійник вважав покаранням за своє і своїх предків неправедне життя – прагнення до багатства і розкоші. Тому, розуміючи трагедію сліпих людей, він намагався всіляко полегшити їхнє життя та, таким чином, спокутувати свої гріхи. Училище було відкрито в грудні 1887 р. в орендованому приміщенні на Старопортофранківській вулиці. На оренду використовувалися кошти (1000 руб.), які пожертвував М.Ф. Маврогордато. 1892 р. Матвій Федорович відділив для потреб училища частину території своєї дачі на Французькому бульварі разом з будівлями. Після перебудови споруд 25 жовтня 1892 р. відбулося урочисте відкриття школи, розрахованої на 60 дітей. 6 липня 1900 р. був закладений притулок з майстернями для потреб осліплених дітей та юнаків, котрі повинні були там мешкати і навчатися ремесел. Ця справа також знаходилася під опікою Матвія Маврогордато [44, 79–80].

14 листопада 1897 р. Матвій Федорович заклав на території своєї дачі невеличкий храм [24], нині більш відомий як Церква святих мучеників Адріана та Наталії. Спорудження храму обій-

шлося в 22 тисячі 787 рублів [44, 80]. Церкву було освячено 31 жовтня 1899 р. архієпископом Херсонським і Одеським Юстином на честь святих Матвія та Євгенії, небесних покровителів засновника храму – Матвія Федоровича Маврогордато та його матері – Євгенії Матвіївни. 1909 р. благодійник пожертвував 10 тисяч рублів на утримання церкви. Цей храм кілька разів змінював назву, в ньому у різні часи розміщувалися музей атеїзму і підприємства громадського харчування, кілька разів церкву зачиняли і знов відкривали для віруючих. Сьогодні храм визнаний пам'ятником архітектури і є діючим [51].

Одним з найбільш відомих благодійних закладів Одеси була дешева їдальня в пам'ять Федора Матвійовича Маврогордато (вул. Старопортофранківська, 30), заснована вдовою покійного Євгенією Матвіївною та їхнім сином Матвієм Федоровичем [40, 90]. Будівля їдальні збереглася й дотепер, однак, як і вся Молдованка, надзвичайно занедбана.

1927 р. М.Ф. Маврогордато, вже емігрувавши з революційної імперії у Францію, разом з княгинєю В.К. Мещерською, князем П.М. Мещерським, С.Ф. Ванлярською, митрополитом Євлогієм та іншими колишніми співвітчизниками брав участь у заснуванні в Парижі Російського будинку для російських емігрантів похилого віку. Біля будинку поступово і виникло російське кладовище Сент-Женевьев-де-Буа, на якому він знайшов свій останній притулок [38, 302].

Його тітка – Катерина Матвіївна Родоканакі, народжена Маврогордато, 1902 р. пожертвувала 75 тисяч рублів Відомству закладів імператриці Марії на заснування в Одесі дитячого притулку для сиріт-дівчат під назвою «Дитячий притулок Олександра Маврогордато, в пам'ять його батьків Матвія та Ангеліки». Надана сума знаходилася у вигляді банківських акцій: 155 – Бесарабсько-Таврійського, 100 – Санкт-Петербурзького міжнародного комерційного та 45 – Азовсько-Донського комерційного банків. За умовою К.М. Родоканакі планувалося: накопичення грошей до 200 тисяч рублів, з метою купівлі земельної ділянки в центрі Одесі та будівництва двоповерхової кам'яної споруди притулку, розрахованої на сто вихованок; заснування у закладі церкви св. Троїці, в якій п'ять разів на рік повинна була здійснюватися лі-

тургія за упокій родичів благодійниці; розміщення в одному із залів притулку портрету її померлого брата Олександра Маврогордато. 1912 р. Катерина Матвіївна приєднала до пожертви ще 30 акцій Азовсько-Донського комерційного банку на суму 7500 рублів [25]. На жаль, задум К.М. Родоканакі не був реалізований через більшовицький заколот.

Активним членом благодійних і філантропічних товариств був і Матвій Миколайович Маврогордато – член Ради Одеського відділення Попечительства імператриці Марії Олександрівни про осліплених та член Товариства допомоги бідним м. Одеси [35, арк. 219 – 221, 235].

Обіймаючи посаду попечителя Рішельєвської гімназії, Матвій Миколайович в 1889–1891 рр. щорічно жертвував на користь пансіону гімназії по 1000 рублів, а в 1892 р. – 1100 рублів, в 1893 р. – 1500 рублів, у 1894 – 1900 рр. – по 1000 рублів щорічно, що склало разом: 12 тисяч 600 рублів. На потреби Одеської духовної семінарії він пожертвував 500 рублів, а в Харківському дитячому притулку заснував стипендію свого імені для вихованок, на що зробив внесок у розмірі 780 рублів. 1898 р. М. Маврогордато пожертвував 600 рублів на закупівлю палива для училища сліпих, заснованого Одеським відділенням Попечительства імператриці Марії Олександрівни про осліплених [27, арк. 6 зв.]. 7/20 липня 1918 р. вдова Матвія Миколайовича – Олександра Тимофіївна Маврогордато – в пам'ять свого покійного чоловіка запропонувала прийняти від неї в дар місту 100 тисяч рублів на споруду сирітського землеробського притулку. Гроші передбачалося вносити на рахунок Попечительської ради притулку в Одеську контору Державного банку таким порядком: у 1918 р. – 45 тисяч на заготівлю будматеріалів, в січні 1919 р. – 35 тисяч на будівництво й облаштування притулку, а в січні 1920 р. – 25 тисяч у якості недоторканного капіталу притулку [7, арк. 1–2 зв.]. На жаль, задумці О.Т. Маврогордато не судилося збутися унаслідок соціальних потрясінь, що знищили Російську імперію.

Таким чином, на прикладі роду Маврогордато можна простежити складні процеси, що відбувалися у свідомості та способі життя грецьких торгівельних кланів, представники яких оселилися на Півдні Російської імперії. Зберігаючи національну

пам'ять, греки все ж з часом інтегрувалися до російського суспільства, адаптувалися у новому соціальному середовищі, поступово перетворюючись на невід'ємну частину російської еліти.

Список використаних джерел

Архівні джерела

Архів Миської центральної історичної бібліотеки Хіуса «Кораїс».

1. № 17555. Нотаріальна книга. 1878.

Державний архів Одеської області.

2. Ф. 2. Канцелярия Одесского градоначальника. – Оп. 1. – Д. 1837. Одесское общество исправительных приютов. О всеподданнейшем отчете. 1891.

3. Ф. 2. Канцелярия Одесского градоначальника. – Оп. 2. – Д. 1625. Дело о греческо-подданном Матвее Федорове Маврокордато. 1878.

4. Ф. 4. Одесская городская дума. – Оп. 1а. – Д. 526. По предложению градоначальника Трегубова о причислении в одесское мещанство Стерия Яни и Пантелея Амвросиева Маврокордато. 1820.

5. Ф. 4. Одесская городская дума. – Оп. 12. – Д. 512. Прошение торгующего в Одессе по свидетельству 3-й гильдии купца Пантелея Маврокордато в Одесскую городскую думу о выдаче его двоюродному брату Евстратию Петрокино, находящемуся в г. Смирне, свидетельства о принятии его отцом Лоизо Петрокино российского подданства и причисления отца к одесскому мещанству. 1848.

6. Ф. 4. Одесская городская дума. – Оп. 20. – Д. 307. Об объявлении купцами капитала на 1845 год и прочей переписки, относящейся к капиталам купцов. 1844.

7. Ф. 16. Одесская городская управа. – Оп. 123. – Д. 1457. О принятии пожертвования в сто тысяч руб. от А.П. Маврогордато на постройку земледельческого сиротского приюта. 1918.

8. Ф. 32. Одесское уездное казначейство. – Оп. 1. – Д. 383. Именной список о купцах, приказчиках и крестьянах, иногородних дворянах и разночинцах, получивших на право торговли установленные свидетельства из Одесского уездного казначейства на 1841 г.

9. Ф. 35. Старший нотариус Одесского окружного суда. – Оп. 1. – Д. 25964. О продаже купцом Амвросием Маврогордато мещанке Марии Бак двора в Одессе 3 ч. за 2000 руб. 1907.

10. Ф. 35. Старший нотариус Одесского окружного суда. – Оп. 1. – Д. 27033. О продаже Николаевским купеческим сыном Петром Маврогордато мещанину Александру Гершковичу имения в Одессе 5 ч. за 6000 руб. 1907.

11. Ф. 35. Старший нотариус Одесского окружного суда. – Оп. 1. – Д. 27678. О продаже действительным статским советником Матвеем Маврокордато коллежскому ассессору Карлу Севастопуло имения в Одессе 3 ч. за 69000 руб. 1908.

12. Ф. 35. Старший нотариус Одесского окружного суда. – Оп. 1. – Д. 28041. О продаже купцом Амвросием Маврогордато посреднику Феликсу Вилленцу имения в Одессе 5 ч. за 600 руб. 1908.

13. Ф. 37. Херсонская духовная консистория. – Оп. 13. – Д. 238. Метрическая книга Одесской Греческой Свято-Троицкой церкви. 1893.

14. Ф. 37. Херсонская духовная консистория. – Оп. 13. – Д. 774. Метрическая книга Одесской Греческой Свято-Троицкой церкви. 1909.

15. Ф. 367. Одесское общество изящных искусств. – Оп. 1. – Д. 4. Список членов Одесского общества изящных искусств с обозначением количества внесенных ими денег. 1875–1890.

16. Ф. 765. Одесское греческое благотворительное общество. – Оп. 1. – Д. 3. Переписка с одесским градоначальником, учебным округом и другими об учреждении в Одессе Греческого благотворительного общества. 1871–1888.

17. Ф. 765. Одесское греческое благотворительное общество. – Оп. 1. – Д. 7. Списки греческо-подданных и других лиц, получивших денежную помощь от Общества и переписка о пожертвованиях, об оказании материальной помощи нуждающимся, и по другим вопросам. 1892–1900.

18. Ф. 765. Одесское греческое благотворительное общество. – Оп. 1. – Д. 9. Счета и чертеж на постройку дома общества. 1896–1916.

19. Ф. 765. Одесское греческое благотворительное общество. – Оп. 1. – Д. 10. Прошения греческо-подданных и других лиц об оказании материальной помощи и переписка об этом. Ведомость учета расхода денег. 1896–1917.

20. Ф. 765. Одесское греческое благотворительное общество. – Оп. 1. – Д. 13. Отчет Греческого благотворительного общества с 1 января по 31 декабря 1903 г.

Російський державний історичний архів

21. Ф. 472. Канцелярия Министерства императорского двора. – Оп. 43. – Д. 110. О разрешении купцу Маврогордато преподнести в дар Эрмитажу различные античные предметы, найденные при раскопках в местностях древнего города Ольвии. 1902.

22. Ф. 577. Главное выкупное учреждение. – Оп. 20. – Д. 477. О покупке одесским купцом 2-й гильдии Матвеем Маврокордато у графини Шембек с. Тырловка Гайсинского уезда Подольской губернии. 1866.

23. Ф. 733. Департамент народного просвещения. – Оп. 123. – Д. 1. Об утверждении М.Ф. Маврокордато почетным попечителем Одесской гимназии на трехлетие 1902–1904 гг. 1901–1902.

24. Ф. 759. Собственная Его Императорского Величества канцелярия по учреждениям Императрицы Марии. – Оп. 34. – Д. 770. О пожертвовании статским советником Маврокордато 12 тысячи рублей на постройку церкви при училище слепых в Одессе Херсонской губернии. 1897.

25. Ф. 759. Собственная Его Императорского Величества канцелярия по учреждениям Императрицы Марии. – Оп. 66. – Д. 310. О принятии капитала в 75000 руб., пожертвованного дворянкою Е.М. Родоканани урожденной Маврокордато в пользу Ведомства учреждений Императрицы Марии на устройство детского приюта для сирот-девочек, с наименованием его: Детский приют имени Александра Маврокордато. 1902, 1912.

26. Ф. 1343. Правительствующий Сенат. Департамент Герольдии. – Оп. 25. – Д. 15. Дело о признании в потомственном дворянстве кавалера ордена св. Владимира Матвея Маврокордато. 1887–1888.

27. Ф. 1343. Правительствующий Сенат. Департамент Герольдии. – Оп. 36. – Д. 14817. Дело о признании в потомственном дворянстве одесского 1-й гильдии купца Матвея Маврокордато. 1897–1903.

28. Ф. 1343. Правительствующий Сенат. Департамент Герольдии. – Оп. 39. – Д. 2854. О почетном гражданстве Маврокордато. 1867–1868.

29. Ф. 1343. Правительствующий Сенат. Департамент Герольдии. – Оп. 40. – Д. 3106а. Дело о почетном гражданстве Амвросия Маврокордато (Маврокордато). 1895.

30. Ф. 1343. Правительствующий Сенат. Департамент Герольдии. – Оп. 40. – Д. 3106б. Дело о почетном гражданстве Матвея Маврокордато. 1911–1912.

31. Ф. 1343. Правительствующий Сенат. Департамент Герольдии. – Оп. 49. – Д. 1021. Дело об изготовлении диплома на дворянство титулярного советника Матвея Маврокордато. 1889.

32. Ф. 1405. Министерство юстиции. – Оп. 524. – Д. 2. Формулярный список о службе почетного мирового судьи Херсонского мирового округа Георгия Иванова Маврокордато. 1914.

33. Ф. 1412. Канцелярия Его Императорского Величества по принятию прошений, на высочайшее имя приносимых. – Оп. 12. – Д. 11. Маврокордато Матвей, помещик, бывший греческий подданный. О возведении его в дворянское достоинство. 1900.

34. Ф. 1412. Канцелярия Его Императорского Величества по принятию прошений, на высочайшее имя приносимых. – Оп. 29. – Д. 209. Маврокордато Матвей, греческий подданный. О подданстве России. 1915–1916.

35. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1901 г. – Одесса, 1900. – XVI, 348, 195, 78 л.

36. *Арсеньев Ю.В.* Список лиц, похороненных в Сент-Женевьев-де-Буа с 1 июля 1935 по 1 июня 1936 г. // Новик. – 1936. – № 4. – С. 37–38.

37. Вся Одесса. Справочная и адресная книга на 1914 г. – Одесса, 1913. – 379 л.

38. *Грезин И.* Алфавитный список русских захоронений на кладбище в Сент-Женевьев-де-Буа. – М., 2009. – 568 с.

39. Греки Одессы. Именной указатель по метрическим книгам Одесской Греческой Свято-Троицкой церкви / Авторы-сост.: Л.Г. Белоусова, Т.Е. Волкова, Г.Л. Малинова, В.В. Харковенко. – Одесса, 2000. – Ч. I: 1800–1831. – 364 с.; 2002. – Ч. II: 1834–1852. – 374 с.; 2004. – Ч. III: 1853–1874. – 242 с.; 2005. – Ч. IV: 1875–1891. – 333 с.; 2006. – Ч. V: 1802, 1892–1906. – 320 с.; 2009. – Ч. VI: 1907–1920. – 344 с.

40. Донцова Т. Молдаванка. Записки краеведа. – Одесса, 2001. – 324 с.

41. *Зуев В.И.* Французский бульвар в городе Одессе. – Одесса, 1915. – 163 с., 16, 1 л.

42. Одесса. 1794–1894. Издание Городского Общественного Управления к столетию города. – Одесса, 1895. – 4, 80, 836 с., ил.

43. *Томазов В.* Пантелій Амвросійович Маврогородато та його родина: до історії роду Маврогородато на Півдні України (генеалогічний нарис) // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2010. – Том 18. – С. 142–149.

44. *Томазов В.* Рід Маврогородато (гілка Лакана) в Одесі: історико-генеалогічна розвідка // Архіви України. – 2010. – Вип. 3–4 (269). – С. 72–86.

45. *Αυγητίδης Κ.* Θεοδώρος Παυλου Ροδόκανάκης. – Χίος, 2004. – 142 σ.

46. *Παπουλίδης Κ.* Οι Έλληνες της Οδησού. – [Qessaloníkh, 1999]. – 394 σ.

47. *Mavrogardato // Argenti P.* Libro d'oro de la noblesse de Chio: 2 vol. – London, 1955. – V. 2. – P. 79–99.

48. *Piatigorskii G.* The Cretan uprising of 1866–1869 and the Greeks of Odessa // Modern Greek studies yearbook. – Minneapolis, 1998/1999. – Vol. 14/15. – P. 133–148.

Інтернет-ресурси

49. *Александров Р.* «Санатория для головы» // <http://www.odessa-passage.com/arhiv/2002/mar2002/jdessa82/index.php3?lang=en>

50. По Большой садовой от Буденновского до Ворошиловского // <http://rostov.sfedu.ru/bigsad/bigsad2.htm>

51. Церковь Свв. Мучеников Адриана и Натальи // <http://odessachurches.net.ua/adrian.htm>

52. Peter Mavrogordato // <http://partners.academic.ru/dis.nst/de-wiki/1108958>

Томазов В.В. Род Маврогордато: проблема социальной адаптации и национальной самоидентификации

В статье на примере известного греческого рода Маврогордато, который в конце XVIII – начале XIX вв. обосновался на Юге Российской империи, рассматриваются сложные процессы социальной адаптации представителей греческих торговых кланов в российском обществе. При сохранении национального самосознания под влиянием экономических и социокультурных факторов все же происходят коренные изменения в образе жизни, направлении деятельности, социальной принадлежности и ментальности греческой финансово-торговой аристократии.

Ключевые слова: Маврогордато, Хиос, род, купец, гильдия, Юг Российской империи, благотворительность, торговля, потомственный почетный гражданин, социальная адаптация, национальная самоидентификация.

Tomazov, V.V The Family of Mavrogordato: the Problem of Social adaptation and National Identification

In the article on the example of famous Greek family of Mavrogordato that settled on South of Russian Empire at the end 18th – beginning 19th centuries has been researched the difficult social adaptation processes of the Greek trade clans' representatives to the Russian society. They have kept national consciousness, but there were radical changes in their life's way, direction of activity, social status and mentality under act of economic and sociocultural factors.

Key words: Mavrogordato, the Chios, family, tradesman, guild, South of Russian Empire, charity, trade, honorary citizen by birth, social adaptation, national identification.